

Drs. L. G. van der Tas

Naar een uniforme definitie van het groepsbegrip in de externe verslaggeving van ondernemingen*

1. Inleiding

In december 1983 is de nieuwe Titel 8 Boek 2 Burgerlijk Wetboek van kracht geworden, die voorschriften geeft omtrent de jaarrapportering van rechtspersonen. In Titel 8 worden op diverse plaatsen de begrippen groep en groepsmaatschappij gehanteerd. Deze zijn echter niet nader ingevuld, hangende de totstandkoming van de 7e EG-Richtlijn voor het vennootschapsrecht. In juni 1983 werd deze richtlijn, handelend over de geconsolideerde jaarrekening, vastgesteld. Men slaagde er echter niet in een uniforme definitie van het groepsbegrip te formuleren. In plaats daarvan beschrijft de richtlijn de situaties waarin consolidatie is vereist. De diversiteit in groepsbegrippen kan verwarring wekken en is vanuit een oogpunt van harmonisatie nauwelijks wenselijk.

In dit artikel zal nagegaan worden in hoeverre het mogelijk is te komen tot een uniform groepsbegrip. Het probleem wordt benaderd vanuit een theoretisch oogpunt, door als uitgangspunt te nemen de functie van de jaarrekening. De keuze valt dan op het groepsbegrip dat het meest aansluit bij deze functie. De vraag of al dan niet sprake is van een groepsmaatschappij staat los van de vraag op welke wijze de opname in de groepsjaarrekening van de betreffende maatschappij plaatsvindt. Dit kan in geconsolideerde of gecombineerde vorm of door opname in de groepsjaarrekening van de afzonderlijke jaarrekening van de groepsmaatschappij. In dit artikel zullen wij de aandacht richten op de eerste vraag, namelijk die naar de definitie van een groep.

De diverse definities van het groepsbegrip gebruiken veelal termen als afhankelijkheid, uniforme leiding, beheersing, enz. Deze termen zijn echter dermate vaag, dat men in de praktijk problemen kan hebben met de invulling ervan. Interpretatieverschillen staan dan een feitelijke uniformering in de weg. Daarom zal getracht worden deze termen, althans voorzover zij in het uniforme groepsbegrip voorkomen, nader te concretiseren.

* Dit artikel is een bewerking van een paper gepresenteerd op het achtste EAA-Congress in Brussel, april 1985.

De auteur dankt Prof. Dr. M. A. van Hoepen en Prof. Drs. F. Krens voor hun kritische kanttekeningen bij een eerder ontwerp van dit artikel.

2. Inventarisatie van groepsbegrippen

Niet in alle landen en bij alle maatschappijen gebruikt men het begrip groep, hetgeen een internationale inventarisatie van het groepsbegrip bemoeilijkt. Hoewel over de inhoud van het groepsbegrip grote meningsverschillen bestaan, is dit in mindere mate het geval bij de consequenties verbonden aan de aanwezigheid van een groepsrelatie. Men is het er in het algemeen over eens dat indien er sprake is van een groep, de rapporterende maatschappij alle groepsmaatschappijen moet opnemen in haar groepsjaarrekening. Dit kan in (proportioneel) geconsolideerde of gecombineerde vorm, of door de afzonderlijke jaarrekening van de groepsmaatschappij in de groepsjaarrekening op te nemen. Daarom wordt in dit artikel een begrip equivalent geacht aan het begrip groep indien daaraan dezelfde consequenties worden verbonden.

Het probleem is dat in een aantal landen slechts consolidatiecriteria bestaan. Het gevolg daarvan is dat het buiten de consolidatie houden van een maatschappij niet noodzakelijkerwijs inhoudt dat het geen groepsmaatschappij betreft. Een grote afwijking in ondernemingsactiviteiten van een groepsmaatschappij kan ertoe leiden dat opname in de geconsolideerde jaarrekening geen juist inzicht verschaft, terwijl er in de wet- en regelgeving geen rekening is gehouden met de mogelijkheid de jaarrekening van deze groepsmaatschappij afzonderlijk in de groepsjaarrekening van de rapporterende maatschappij op te nemen.

Het is gezien de beperkte opzet van dit artikel niet mogelijk alle voorkomende groepsbegrippen te achterhalen en te onderzoeken. Daarom is het aantal onderzochte landen beperkt. Gekozen is voor een aantal landen waar men reeds enige ervaring op het gebied van de groepsjaarrekening heeft opgedaan, i.c. de Verenigde Staten van Amerika, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Nederland.

De Verenigde Staten van Amerika

In ARB-51 'Consolidated Financial Statements' (1959) wordt gesproken over een 'group of companies' zonder dat duidelijk aangegeven wordt wat hieronder moet worden verstaan. Inzicht in de financiële positie van een groep ondernemingen kan op drie manieren verschaft worden. In de meeste gevallen dient een geconsolideerde jaarrekening te worden opgesteld, namelijk indien een onderneming, direct of indirect, een 'controlling financial interest' heeft in een andere onderneming. Voor 'controlling financial interest' wordt als voorwaarde gesteld het hebben, direct of indirect, van een meerderheidsbelang (art. 2). Maar indien de beheersing tijdelijk of in feite afwezig is, mag geen consolidatie plaatsvinden (art. 2).

Het kan echter de voorkeur verdienen aparte jaarrekeningen of gecombineerde jaarrekeningen op te stellen voor subsidiaries of groepen subsidiaries, indien dit betere informatie verschaft. Dit zal met name het geval zijn indien de subsidiaries afwijkende activiteiten uitoefenen.

Daarnaast stelt ARB-51 dat het in een aantal gevallen zinvoller is gecombineerde financiële stukken op te stellen in plaats van geconsolideerde (art.

22). Voorbeelden van dergelijke gevallen zijn:

- één persoon die een beheersend belang heeft in verschillende ondernemingen, die verwantschap van activiteiten vertonen;
- een aantal ondernemingen onder gemeenschappelijke leiding.

In beide gevallen is sprake van een horizontale groepsrelatie waarbij gemeenschappelijke leiding blijkbaar als criterium gebruikt wordt.

Samengevat is een verticale groepsrelatie aanwezig indien een onderneming een ‘controlling financial interest’ heeft in een andere onderneming. Een horizontale groepsrelatie is aanwezig indien een aantal ondernemingen onder gemeenschappelijke leiding staan.

Het Verenigd Koninkrijk

In het Verenigd Koninkrijk is een groep omschreven als een holding company plus haar subsidiaries. Als algemene eis geldt dat de groepsjaarrekening een ‘true and fair view’ dient te geven. Uit de bepalingen van SSAP-14 (1978) en Companies Act 1948, geamendeerd in 1967, 1976, 1980 en 1981, blijkt in welke gevallen ‘Group Accounts’ moeten worden opgesteld. Dit is het geval indien een onderneming subsidiaries heeft. Een subsidiary is een onderneming waarvan de parent company (SSAP-14, art. 7):

- lid is en de samenstelling bepaalt van de directieraad;
- meer dan de helft van het geplaatste aandelenkapitaal in handen heeft;
- of indirect de holding is van de subsidiary (via eigen subsidiaries).

Opname in de geconsolideerde jaarrekening kan achterwege blijven indien (SSAP-14, art. 21):

- de activiteiten van de subsidiaries sterk verschillen van die van de andere groepsmaatschappijen;
- de holding niet meer dan de helft van de stemrechten bezit of niet de macht heeft de meerderheid van de directieraad te benoemen;
- beheersing van de subsidiary op lange termijn beperkt is;
- beheersing tijdelijk is.

In het eerste geval wordt in het betreffende artikel nog wel gesproken van een groepsmaatschappij en moet afzonderlijke financiële informatie worden verstrekt over de subsidiary. In de andere drie gevallen wordt niet meer gesproken van een groepsmaatschappij en is opname als één enkele post voldoende.

Duidelijk is dat in de definitie van een groep beheersing centraal staat.

Duitsland

Men spreekt in Duitsland niet van een groep, maar van een ‘Konzern’. Hiervan is volgens par. 18 Aktiengesetz 1965 sprake, indien een aantal ondernemingen onder ‘einheitliche Leitung’ (uniforme leiding) staan. Een definitie van de term ‘einheitliche Leitung’ is in verband met haar veelheid van verschijningsvormen niet opgenomen in de wet. In plaats daarvan werkt men met een stelsel van vermoedens en aannames.

Een Konzern-relatie wordt *verondersteld* indien er sprake is van:

- een ‘Beherrschungsvertrag’ (beheersingsovereenkomst), waarbij de ene onderneming zich onderwerpt aan de leiding van de andere onderneming; of
- ‘Eingliederung’ (integratie) van de ene onderneming in de andere.

Indien een onderneming een meerderheidsbelang heeft in een andere onderneming, wordt *vermoed* dat de deelnemende onderneming een beheersingsmogelijkheid heeft over de andere onderneming. Indien deze beheersingsmogelijkheid aanwezig is, wordt *vermoed* dat van deze mogelijkheid ook daadwerkelijk gebruik gemaakt wordt en er sprake is van materiële beheersing. Beide vermoedens kunnen weerlegd worden.

Daarnaast is er sprake van uniforme leiding indien een onderneming beheersende invloed uitoefent op een andere onderneming, zonder dat er een meerderheidsbelang is, of indien nevensgeschikte concernondernemingen zich onder uniforme leiding plaatsen.

Onenigheid bestaat omtrent de vraag of Gemeinschaftsunternehmen (joint-ventures) Konzernunternehmen zijn. Volgens de Begründung (Memorie van Toelichting) bij het Aktiengesetz 1965 moet deze vraag bevestigend beantwoord worden omdat uniforme leiding uitgeoefend kan worden door meerdere ondernemingen gezamenlijk (zie Kropff, 1965, p439). In dat geval moet de joint-venture door beide deelnemende partners volledig geconsolideerd worden. Schulze (1968, p85) schrijft dat dit de heersende mening op dat moment is. De door Schulze aangehaalde auteurs halen echter slechts de Memorie van Toelichting aan, bovendien hebben twee door Schulze geciteerde auteurs inmiddels het tegendeel beweerd. Ook een commissie van het Institut der Wirtschaftsprüfer is van mening dat er slechts sprake kan zijn van uniforme leiding indien deze door één instantie wordt uitgeoefend¹. Busse von Colbe (1969, p102) stelt eveneens dat uniforme leiding slechts uitgeoefend kan worden door één instantie. Hij is echter van mening dat een joint-venture wel degelijk deel uitmaakt van de economische eenheid van elk der deelnemende partners en dus in de Konzern-jaarrekeningen van elk der deelnemende ondernemingen moet worden opgenomen.

In Duitsland staat dus uniforme leiding in de definitie van de groep centraal, i.p.v. beheersing zoals in het Verenigd Koninkrijk.

Nederland

In de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp tot aanpassing aan de 4e EG-Richtlijn wordt een groep omschreven als een aantal ondernemingen die als een economische eenheid onder gemeenschappelijke leiding optreedt. Een groepsmaatschappij is een maatschappij die met een rechtspersoon in een groep is verbonden. Een dochtermaatschappij van een rechtspersoon is een maatschappij waarvan de meerderheid van het kapitaal verschaft wordt door deze rechtspersoon. Dochtermaatschappijen die tevens groepsmaatschappijen zijn moeten in geconsolideerde of afzonderlijke vorm in de groepsjaarrekening worden opgenomen. Dochtermaatschappijen die geen groepsmaatschappij zijn moeten onder de overige gegevens worden opgenomen (Burgert/Timmermans, 1984, p270; Beckmann/Van Hoepen,

1984, p4.237). Groepsmaatschappijen die geen dochtermaatschappij zijn, mogen in de groepsjaarrekening worden opgenomen, maar niet onder de overige gegevens.

Een beperkt onderzoek onder Nederlandse jaarverslagen over 1983, dus voor de invoering van Titel 8 Boek 2 BW, leverde de volgende groepsbegrippen op:

I. VERTICALE GROEPSRELATIES

In de groepsjaarrekening worden opgenomen:

1. Meerderheidsbelangen.
2. Meerderheidsbelangen plus ondernemingen waarin voor 50% of meer wordt deelgenomen.
3. Meerderheidsbelangen plus minderheidsbelangen die voldoen aan extra voorwaarden zoals:
 - a. beslissende invloed bij de benoeming van de meerderheid van de bestuurders;
 - b. overwegende invloed op het beleid door een overeenkomst;
 - c. ten minste gelijke invloed op het beleid als door andere partners gezamenlijk;
 - d. aansluiting van de activiteiten bij die van de rapporterende eenheid.
4. Meerderheidsbelangen die voldoen aan aanvullende voorwaarden zoals beslissende zeggenschap of het voeren van de directie.

II. HORIZONTALE GROEPSRELATIE

Hierbij hebben twee of meer ondernemingen een gemeenschappelijke directie (bijv. Shell, Unilever) of gemeenschappelijke aandeelhouders (bijv. Philips). Zij stellen gezamenlijke groepsjaarrekeningen op.

In verband met de beperkte opzet van dit artikel kon slechts een beperkt aantal landen en maatschappijen onderzocht worden. Het gevaar bestaat dat hierdoor belangrijke groepsbegrippen buiten de inventarisatie zouden kunnen vallen. Er zijn echter een aantal redenen om aan te nemen dat dit gevaar gering is. In de eerste plaats wordt in een AMSA-publikatie over Consolidated Accounts (McKinnon, 1983) geen melding gemaakt van groepsbegrippen, die principieel verschillen van de hier onderzochte. In de tweede plaats laat de Nederlandse wet de bedrijven een relatief grote vrijheid bij het bepalen van het te hanteren groepsbegrip. Dit leidt tot het vermoeden dat hiervan ook gebruik gemaakt wordt. In de derde plaats zijn in elk geval die landen onderzocht die een voortrekkersrol vervullen op het gebied van de groepsjaarrekening. Geconcludeerd kan worden dat in deze paragraaf de belangrijkste definities van het groepsbegrip besproken zijn.

3. Categorisering van groepsbegrippen

Hoe kan in deze veelheid van groepsbegrippen enige structuur worden aangebracht? Alle groepsbegrippen hebben één gemeenschappelijk element, namelijk dat zij betrekking hebben op de afstemming van het beleid

van de ene onderneming op dat van de andere of de mogelijkheid daartoe. Deze afstemming kan op twee manieren - dwang of vrijwillige afspraak - plaatsvinden. De afstemming van beleid vindt plaats door middel van dwang indien één instantie de uniforme leiding uitoefent over een aantal ondernemingen. Deze instantie kan zijn één onderneming (moederondermaatschappij) of de gemeenschappelijke Raad van Bestuur of aandeelhouders van nevensgeschikte concernmaatschappijen. Leidinggeven, vooral in concerns, voorondersteld een vastgesteld beleid. Dus indien er sprake is van uniforme leiding, is er tevens sprake van gemeenschappelijk beleid. Een gemeenschappelijk beleid kan echter eveneens tot stand komen door middel van vrijwillige afspraak.

De groepsbegrippen worden alle opgebouwd met behulp van één of meer criteria, die aangeven wanneer een relatie tussen twee ondernemingen als groepsrelatie wordt aangemerkt. Deze criteria kunnen worden onderscheiden in vier categorieën, te weten criteria die betrekking hebben op de aanwezigheid van:

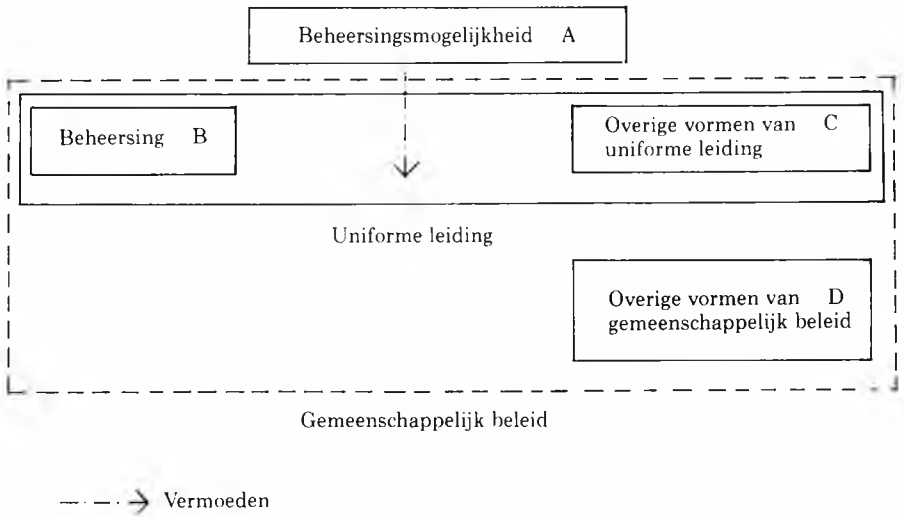
- A. een beheersingsmogelijkheid, bijv. een meerderheidsbelang.
- B. gemeenschappelijk beleid en uniforme leiding door middel van daadwerkelijke beheersing, bijv. benoeming van de meerderheid van de bestuurders.
- C. gemeenschappelijk beleid door middel van andere vormen van uniforme leiding, bijv. nevensgeschikte concernmaatschappijen, die zich onderwerpen aan gemeenschappelijke aandeelhouders of een gemeenschappelijke Raad van Bestuur.
- D. overige vormen van gemeenschappelijk beleid, zoals nevensgeschikte concernmaatschappijen, die vrijwillig een samenwerkingsverband aangaan zonder zich daarbij onder de uniforme leiding van één instantie te stellen, en joint-ventures. Laatstgenoemde ondernemingen staan niet onder de uniforme leiding van één der partners omdat geen der partners beheersende invloed kan uitoefenen op de joint-venture. Er is echter wel sprake van een gemeenschappelijk beleid.

De samenhang tussen deze vier categorieën criteria is aangegeven in figuur 1.

Beheersingsmogelijkheid (A) leidt tot het vermoeden dat deze daadwerkelijk uitgeoefend wordt (B). De gevallen waarin sprake is van daadwerkelijke beheersing (B) en van overige vormen van uniforme leiding (C) vormen gezamenlijk alle gevallen van uniforme leiding. De categorieën B, C en D vormen samen de gevallen waarin sprake is van gemeenschappelijk beleid.

Ter illustratie drie voorbeelden van groepsbegrippen en hun plaats in figuur 1. ARB-51 bestaat uit criteria afkomstig uit de categorie criteria B, terwijl ook maatschappijen die voldoen aan voorwaarden uit categorie criteria C tot de groep kunnen worden gerekend. SSAP-14 bestaat uit criteria afkomstig uit de categorie criteria B, terwijl ook maatschappijen die voldoen aan

Figuur 1

voorwaarden uit categorie criteria A tot de groep kunnen worden gerekend. De Duitse wet kent een groepsbegrip bestaande uit de categorieën criteria B en C, terwijl onenigheid bestaat omtrent de vraag of een gedeelte van D tot de groep behoort.

4. Functie van de jaarrekening

Welk groepsbegrip is het meest geschikt te dienen als uniform groepsbegrip? Dat is het groepsbegrip dat het meest aansluit bij de functie van de jaarrekening. Burgert (1967) definieert deze als volgt:

1. Het vaststellen van het bedrag dat ter verdeling onder de winstgerechtigden beschikbaar komt.
2. Het afleggen van verantwoording over het gevoerde beheer door de ondernemingsleiding.
3. Het verschaffen van informatie aan de kapitaalmarkt ter ondersteuning van haar selectiefunctie ten aanzien van de meest gewenste aanwendingsrichting van het schaarse kapitaal.

Burgert kent weliswaar een informatiefunctie aan de jaarrekening toe, maar beperkt deze tot de kapitaalmarkt. De gebruikersbenadering stelt dat de jaarrekening tevens een informatiefunctie vervult voor andere gebruikers, zoals crediteuren, werknemers, overheid, enz. Gezien de opzet van dit artikel lijkt het wenselijk de functie van de jaarrekening zo ruim mogelijk te definiëren. Daarom zal de informatiefunctie betrekking hebben op alle gebruikers van de jaarrekening. Na deze aanpassing zijn drie sub-functies van de jaarrekening te onderscheiden.

1. Het vaststellen van het bedrag dat ter verdeling onder de winstgerechtigden ter beschikking komt.

2. Het afleggen van verantwoording over het gevoerde beheer door de ondernemingsleiding.
3. Het verschaffen van informatie aan de gebruikers ten behoeve van het nemen van beslissingen.

Ad 1. Dit bedrag wordt bepaald op basis van de winst zoals deze blijkt uit de enkelvoudige jaarrekening, niet op basis van de winst uit de groepsjaarrekening. Dit betekent dat deze functie geen uitspraak doet over het groepsbegrip.

Ad 2. Indien een onderneming een beroep doet op externe eigen vermogensverschaffers, ontstaat een scheiding tussen eigendom en beheer. De eigenaar delegeert het beheer over zijn eigendom aan de leiding van de onderneming. In ruil daarvoor legt de ondernemingsleiding verantwoording af over het gevoerde beheer, onder andere door het overleggen van een jaarrekening. De ondernemingsleiding kan slechts verantwoordelijk worden gesteld voor datgene wat voor haar beheersbaar is. Dit betekent in een concern dat de topleiding slechts verantwoording behoeft af te leggen over de gang van zaken bij ondernemingen die zij kan beheersen. Hetzelfde geldt voor twee nevensgeschikte concernmaatschappijen die zich onderwerpen aan een gemeenschappelijke Raad van Bestuur of gemeenschappelijke aandeelhouders. Er is dan sprake van één instantie die uniforme leiding uitoefent. Zij leggen dan gezamenlijk verantwoording af over het gevoerde beheer. In beide gevallen is het niet relevant of van de mogelijkheid beheersende invloed uit te oefenen, ook daadwerkelijk gebruik gemaakt wordt. De verantwoordingsfunctie van de jaarrekening is dus het meest gediend bij een groepsbegrip gebaseerd op de mogelijkheid tot het uitoefenen van uniforme leiding.

Ad 3. De informatiebehoeften van gebruikers komen voort uit de noodzaak tot het nemen van beslissingen. Beslissen is het maken van een keuze uit alternatieven, die worden gerangschikt naar hun consequenties voor de toekomst. De gewenste informatie moet er dus toe dienen de consequenties voor de toekomst van de alternatieven te bepalen en heeft een prospectief karakter. De jaarrekening vormt een hulpmiddel bij het verkrijgen van deze informatie door een beeld te schetsen van de huidige positie van de onderneming. De gebruiker kan hierop het beleid van de ondernemingsleiding projecteren om zich een oordeel te vormen omtrent de toekomst van de onderneming. Daarnaast wil de gebruiker weten of dit beleid ook geëffectueerd zal worden. Daartoe dient hij de capaciteit van het management te taxeren. Een mogelijkheid hiertoe is het vergelijken van het in het verleden geformuleerde beleid met de in de overeenkomstige perioden geleverde prestaties van het management.

Uit het bovenstaande blijkt dat het beleid van de ondernemingsleiding een centrale plaats inneemt bij de informatiebehoeften van de gebruikers. Dit geldt zowel voor het huidige als het in het verleden geformuleerde beleid. Aangezien een economische eenheid kan worden gedefinieerd als een groep organisaties waarbinnen op enigerlei wijze een afstemming van beleid

plaatsvindt, kan op grond van beide gegevens geconcludeerd worden dat de informatiefunctie het meest gediend is bij een groepsbegrip gebaseerd op economische eenheid. De gebruiker mist een stuk informatie indien een onderneming, die het beleid van de eenheid ondersteunt of een onderdeel van het beleid vormt, niet in de eenheid wordt opgenomen.

De drie sub-functies van de jaarrekening doen geen homogene uitspraak over het meest geëigende groepsbegrip. Voor de verantwoordingsfunctie van de jaarrekening is een groepsbegrip gebaseerd op de mogelijkheid tot het uitoefenen van uniforme leiding het meest geëigend. De informatiefunctie van de jaarrekening leidt tot een groepsbegrip gebaseerd op economische eenheid.

Er kan een relatie worden gelegd met figuur 1. Het groepsbegrip gebaseerd op de mogelijkheid tot het uitoefenen van uniforme leiding omvat de categorieën criteria A, B, en C. Het groepsbegrip gebaseerd op economische eenheid omvat de categorieën criteria B, C en D.

5. Definiëring van een uniform groepsbegrip

Er zijn geen objectieve criteria op basis waarvan een keuze gemaakt kan worden tussen de sub-functies van de jaarrekening. Dit maakt een keuze op basis van objectieve criteria tussen de groepsbegrippen onmogelijk. Om dit probleem op te lossen zijn er drie mogelijkheden te onderscheiden:

- het hanteren van subjectieve criteria voor een keuze tussen de deel-functies van de jaarrekening en daarmee tussen de groepsbegrippen. Dit betekent echter een vergaande inperking van het nut van de jaarrekening.
- het hanteren van meerdere groepsbegrippen in de jaarrekening. Dit brengt echter veel extra werk en kosten met zich mee.
- het formuleren van een compromisdefinitie. Weliswaar worden hiermee een aantal sub-functies niet optimaal vervuld. Het voordeel van deze oplossing is echter dat een uniformering van het groepsbegrip kan plaatsvinden zonder een keuze tussen de functies van de jaarrekening te hoeven maken en zonder de onderneming veel extra werk en kosten te bezorgen.

De keuze valt op de derde mogelijkheid aangezien in dit artikel wordt nagegaan of het mogelijk is te komen tot een uniform groepsbegrip, zonder het nut van de jaarrekening drastisch te beperken.

In het voorgaande kwam naar voren dat de verantwoordingsfunctie van de jaarrekening zich uitspreekt voor een groepsbegrip bestaande uit de categorieën criteria uniforme leiding en beheersingsmogelijkheid. De informatiefunctie van de jaarrekening is gekoppeld aan een groepsbegrip bestaande uit de categorieën criteria uniforme leiding en overige vormen van gemeenschappelijk beleid. De groepsbegrippen bevatten dus beide de categorie criteria uniforme leiding. Zij strijden in de gevallen waarin óf slechts sprake is van een beheersingsmogelijkheid óf slechts van een overige vorm van gemeenschappelijk beleid. Dit is in figuur 2 in beeld gebracht.

Figuur 2

		Gemeenschappelijk beleid	
		Wel	Niet
Beheersingsmogelijkheid	Wel	I A: Groep B: Groep	II A: Geen groep B: Groep
	Niet	III A: Groep B: Geen groep	IV A: Geen groep B: Geen groep

- A: Groepsbegrip gebaseerd op economische eenheid. Deze steunt de informatiefunctie van de jaarrekening.
 B: Groepsbegrip gebaseerd op de mogelijkheid tot het uitoefenen van uniforme leiding. Deze dient de verantwoordingsfunctie van de jaarrekening.

Om de tegenstellingen tussen beide groepsbegrippen duidelijk te maken volgen enkele voorbeelden van gevallen waarbij de groepsbegrippen strijden.

Kwadrant II. Er is wel sprake van een beheersingsmogelijkheid, maar niet van een gemeenschappelijk beleid. Dit geval doet zich bijvoorbeeld voor indien een groot belang slechts uit beleggingsoverwegingen wordt aangehouden.

Kwadrant III. Er is geen beheersingsmogelijkheid, maar wel een gemeenschappelijk beleid. Een voorbeeld hiervan is de horizontale concernrelatie door middel van een samenwerkingsovereenkomst. Een tweede voorbeeld is de joint-venture. Er is sprake van een gemeenschappelijk beleid, zij het dat deze uitgeoefend wordt door meerdere deelnemende ondernemingen gezamenlijk. De deelnemers hebben ieder afzonderlijk geen beheersingsmogelijkheid.

Een voor de hand liggende mogelijkheid een compromis te formuleren, is het volgen van groepsbegrip A in kwadrant II en het volgen van groepsbegrip B in kwadrant III of andersom. Dit resulteert in de volgende twee mogelijkheden:

- Zowel in kwadrant II als III is er sprake van een groepsrelatie.
- Zowel in kwadrant II als III is er geen sprake van een groepsrelatie.

Hetgeen twee compromis-definities oplevert:

1. Een groep bestaat uit de rapporterende maatschappij plus alle maatschappijen waarop zij beheersende invloed kan uitoefenen en/of waarmee zij een gemeenschappelijk beleid voert.
2. Een groep bestaat uit de rapporterende maatschappij plus alle maatschappijen waarmee zij onder uniforme leiding staat.

Beide oorspronkelijke groepsbegrippen worden in drie van de vier kwadranten gevolgd. Om een keuze te maken tussen de beide compromisdefinities wordt de grootte en evenwichtigheid van de bezwaren vanuit de functies van de jaarrekening en de praktijk onderzocht.

Ad 1. De verantwoordingsfunctie van de jaarrekening pleit voor een groepsbegrip gebaseerd op de aanwezigheid van de mogelijkheid uniforme leiding uit te oefenen. Hieraan zijn in compromisdefinitie 1 de gevallen toegevoegd waarin slechts sprake is van een gemeenschappelijk beleid, zoals de horizontale concernrelatie door middel van een samenwerkingsovereenkomst en de joint-venture. Dit is een groot bezwaar aangezien de topleiding nu verantwoordelijk wordt gesteld voor de gang van zaken binnen niet door haar beheersbare ondernemingen. Dit bezwaar kan echter in het geval van een horizontale concernrelatie eenvoudig ondervangen worden door de partners gezamenlijk een groepsjaarrekening op te laten stellen. Het bezwaar bij een joint-venture is niet zo groot aangezien de partners gezamenlijk een beheersingsmogelijkheid hebben en aangenomen mag worden dat zij afspraken hebben gemaakt omtrent het te volgen beleid van en te voeren beheer over de joint-venture.

De informatiefunctie van de jaarrekening leidt tot een groepsbegrip gebaseerd op gemeenschappelijk beleid. Hieraan worden in dit compromis groepsbegrip toegevoegd de gevallen waarin slechts sprake is van een beheersingsmogelijkheid. Dit betekent dat de toegevoegde ondernemingen niet tot de economische eenheid behoren, hetgeen de informatiefunctie schaadt. Er zijn echter twee kanttekeningen te plaatsen die dit bezwaar enigszins relativiseren:

- de onderneming waarop beheersende invloed kan worden uitgeoefend, bevindt zich in een afhankelijke positie en zal daarom wellicht geneigd zijn bij haar beslissingen rekening te houden met de belangen van de rapporterende eenheid.
- het is in de praktijk moeilijk na te gaan wanneer een maatschappij daadwerkelijk gebruik maakt van haar beheersingsmogelijkheid. Zij zal wellicht niet ingrijpen indien zij instemt met de gang van zaken binnen de afhankelijke onderneming. Er is dan echter wel sprake van economische eenheid.

Ad 2. De verantwoordingsfunctie pleit voor een groepsbegrip gebaseerd op de mogelijkheid tot het uitoefenen van uniforme leiding. Het groepsbegrip 2 beperkt zich tot die gevallen waarin van deze mogelijkheid ook daadwerkelijk gebruik gemaakt wordt. Niet ingrijpen in een onderneming, terwijl men daartoe wel de mogelijkheid heeft, is een beslissing waarmee men zich impliciet verantwoordelijk verklaart voor de gang van zaken binnen de betreffende onderneming. Aan dit bezwaar vanuit de verantwoordingsfunctie kan niets afgedaan worden.

Het bezwaar vanuit de informatiefunctie van de jaarrekening tegen dit compromis groepsbegrip is dat de vrijwillige vormen van gemeenschappelijk beleid niet in het groepsbegrip zijn opgenomen. Hiermee mist de gebruiker een stuk informatie ter beoordeling van het beleid en de perspectieven van

de rapporterende maatschappij. Ook aan dit bezwaar kan niets afgedaan worden.

Een praktisch bezwaar tegen groepsbegrip 2 is dat het een consistente verslaggeving kan belemmeren. Indien de rapporterende maatschappij in een voorspoedige periode geen gebruik maakt van haar beheersingsmogelijkheid is er geen sprake van een groepsrelatie. Als de periode daarop wel invloed wordt uitgeoefend op de afhankelijke onderneming is er wel sprake van een groepsrelatie. Dit scheidt het gevaar van willekeur, hetgeen de duidelijkheid van de groepsjaarrekening niet bevordert en een volgtijdelijke vergelijking bemoeilijkt.

Na deze afweging is het duidelijk dat de voorkeur gegeven wordt aan compromisgroepsbegrip 1. De bezwaren vanuit de functies van de jaarrekening zijn beduidend minder groot. Bovendien zijn zij niet onevenwichtig over de functies van de jaarrekening verdeeld.

Concluderend luidt het compromis groepsbegrip als volgt:

Een groep bestaat uit de rapporterende maatschappij plus alle maatschappijen waarop zij beheersende invloed kan uitoefenen en/of waarmee zij een gemeenschappelijk beleid voert. Maatschappijen die een vergaande vorm van samenwerking onderhouden (horizontale concernrelatie) dienen gezamenlijk een groepsjaarrekening op te stellen.

6. Concretisering van het uniforme groepsbegrip.

Het nadeel verbonden aan het in de vorige paragraaf gedefinieerde uniforme groepsbegrip is dat het aan concreetheid te wensen overlaat. Het gevaar bestaat dat interpretatieverschillen de feitelijke uniformering in de weg zullen staan. Daarom wordt in deze paragraaf geprobeerd een nadere invulling te geven aan het gedefinieerde groepsbegrip, met name aan de termen beheersingsmogelijkheid en gemeenschappelijk beleid.

Hier komt de controverse tussen de juridische en economische benadering van de externe verslaggeving naar voren. De eerste pleit voor duidelijke, verifieerbare regels. Zij wordt vooral toegepast in landen waar de jaarrekeningen tevens worden gebruikt voor de belastingheffing of de nationale economische planning. De tweede benadering stelt het economisch inzicht voorop. Zij pleit voor het geven van ruimte aan bedrijven om de jaarrekening op te stellen, zoals dat naar hun mening het beste inzicht geeft in de economische positie en ontwikkeling van het bedrijf.

In dit artikel wordt ook hier een middenweg bewandeld, door met behulp van juridische, verifieerbare termen zoals kapitaalbelang, overeenkomst en stemrecht een framework op te stellen en dit geheel met economische termen zoals beleid, economische afhankelijkheid en dergelijke in te vullen. Dit scheidt juridische duidelijkheid, maar tevens de flexibiliteit die voor het economisch inzicht noodzakelijk is.

Toen in 1965 het Aktiengesetz werd ingevoerd, voltrok zich een uitgebreide discussie omtrent de invulling van de begrippen 'Abhängigkeit' en 'einheit-

liche Leitung². In de onderstaande uiteenzetting is van de ideeën, die in deze discussie naar voren werden gebracht gebruik gemaakt. Tevens werden elementen uit de Engelse en Amerikaanse wet- en regelgeving³ gebruikt om tot een goede en bruikbare invulling van het compromisgroepsbegrip te komen. Voor een beschrijving van deze discussie en de invulling van het groepsbegrip kan verwezen worden naar Van der Tas, 1985. Onderstaand volgt het resultaat van de concrete invulling.

Beheersingsmogelijkheid

1. Een onderneming heeft een beheersingsmogelijkheid over een afhankelijke onderneming indien zij, direct of indirect:
 - a. de mogelijkheid heeft tot het benoemen van de meerderheid van de leden van het bestuursorgaan van de afhankelijke onderneming; of
 - b. de mogelijkheid heeft tot het uitoefenen van beheersende invloed uit hoofde van een beheersingsovereenkomst met de afhankelijke onderneming; of
 - c. een belang heeft in, of een overeenkomst met, de afhankelijke onderneming en tevens directe invloed kan uitoefenen op het beleid van, of de besluitvorming binnen, de afhankelijke onderneming.
2. Een onderneming wordt geacht geen beheersingsmogelijkheid over een andere onderneming te hebben, indien de beheersingsmogelijkheid slechts tijdelijk is, of op lange termijn beperkt.

Ad 1a. Deze mogelijkheid wordt vermoed aanwezig te zijn indien de beheersende onderneming, direct of indirect, de beschikking heeft over:

- de meerderheid van het aandelenkapitaal.
- de meerderheid van het stemrecht, in totaal of aanwezig op een aandeelhoudersvergadering.
- het recht tot het benoemen van de meerderheid van de beherende vennoten in een vennootschap onder firma of commanditaire vennootschap.
- de meerderheid van het stemrecht op grond van een overeenkomst met mede-aandeelhouders omtrent stemgedrag of overdracht van stemrecht.
- stemrecht verbonden aan de meerderheid van de prioriteitsaandelen.

Ad 1c. In de genoemde overeenkomst moeten bepalingen zijn opgenomen die op enigerlei wijze het beheer over de afhankelijke onderneming betreffen. De directe beïnvloedingsmogelijkheid is aanwezig indien:

- er sprake is van economische afhankelijkheid; of
- daadwerkelijke beïnvloeding door de rapporterende eenheid op ten minste één terrein van de ondernemingsactiviteiten van de afhankelijke onderneming aantoonbaar is. Dit kan plaatsvinden door de specifieke situatie onder andere te beoordelen op de volgende punten:
 - wijken transfer-prices met andere groepsmaatschappijen substantieel af van marktprijzen;
 - is de afhankelijke onderneming bereid haar financiële gegevens te verstrekken aan, en te wijzigen overeenkomstig de wensen van, de beheersende onderneming;

- vindt een gemeenschappelijk financierings- en/of investeringsbeleid plaats;
- is er sprake van personele vervlechting.

Ad 2. De beheersingsmogelijkheid kan niet worden weerlegd door te wijzen op:

- de afwijkende aard van de activiteiten;
- deviezen- of transferrestricties;
- economische of politieke onzekerheden.

Een afwijkende aard van de activiteiten kan de afstemming weliswaar op sommige, maar niet op alle terreinen van de ondernemingsactiviteiten belemmeren. Deviezen- en transferrestricties beperken weliswaar de beschikkingsmacht over activa en winsten, maar deze is voor een afstemming van beleid niet van belang (zie ook Hepworth (1956) en Schöttler (1975)). Economische en politieke onzekerheden zijn inherent aan het ondernemen en kunnen een afstemming van beleid niet verhinderen, tenzij een buitenlandse groepsmaatschappij duurzaam onderworpen wordt aan verstrekkende richtlijnen van de plaatselijke overheid.

Deze drie factoren kunnen eventueel wel leiden tot het afzonderlijk opnemen van de jaarrekening van de betreffende onderneming, dus buiten de geconsolideerde jaarrekening (maar binnen de groepsjaarrekening).

Gemeenschappelijk beleid

Van gemeenschappelijk beleid is sprake indien de in het voorgaande genoemde beheersingsmogelijkheid daadwerkelijk wordt uitgeoefend en in de volgende twee gevallen:

1. Horizontale concernrelatie

Hiervan is sprake indien:

- twee of meer bedrijven een samenwerkingsovereenkomst sluiten. Deze moet alle belangrijke ondernemingsactiviteiten omvatten, om geen verwarring te wekken met inkoopcombinaties, gezamenlijke researchprojecten en dergelijke.
- er sprake is van personele vervlechting op bestuursniveau tussen twee of meer bedrijven.
- de aandelen van twee of meer bedrijven in meerderheid in handen zijn van één (groep samenwerkende) aandeelhouder(s).

2. Joint-venture

Er is sprake van een groepsrelatie tussen een deelnemer aan een joint-venture en de joint-venture zelf indien:

- alle deelnemers een even grote invloed op het beleid van de joint-venture hebben.
- de deelnemers gezamenlijk de beheersingsmogelijkheid over de joint-venture hebben.
- de deelnemers duidelijke afspraken maken omtrent het te voeren beleid van de joint-venture.

De in deze paragraaf geformuleerde invulling is mogelijk voor verbetering vatbaar en moet niet gezien worden als een blauwdruk voor een richtlijn voor de groepsjaarrekening. Het is een poging suggesties aan te dragen voor een verdergaande harmonisatie van de groepsjaarrekening, die aanvaardbaar is voor alle betrokkenen.

7. Vergelijking met de 7e EG-Richtlijn

Hoewel dit oorspronkelijk de bedoeling was, bevat de 7e EG-Richtlijn geen definitie van het groepsbegrip. In plaats daarvan beschrijft deze de situaties waarin consolidatie is vereist. Dit bemoeilijkt een vergelijking tussen het in dit artikel ontwikkelde en ingevulde groepsbegrip en de bepalingen van de 7e EG-Richtlijn. Een dergelijke vergelijking is echter van belang om na te gaan in hoeverre de richtlijn bijdraagt tot de harmonisatie van het groepsbegrip in de externe verslaggeving, immers één van de manieren om een groepsmaatschappij in de groepsjaarrekening te betrekken is opname in de geconsolideerde jaarrekening.

Deze richtlijn kent een aantal verplichte en een aantal facultatieve bepalingen. Beide stellen onder bepaalde voorwaarden opname van een maatschappij in de geconsolideerde jaarrekening verplicht. De eerste groep bepalingen moet, de tweede mag, door de lidstaten in hun nationale wetten worden opgenomen.

De overeenkomst tussen de bepalingen van de 7e EG-Richtlijn en het in dit artikel ontwikkelde uniforme groepsbegrip is groot. Dit is des te opmerkelijker gezien de verschillende achtergronden van beide. De in deze paper aangegeven mogelijkheden beheersende invloed uit te oefenen zijn terug te vinden in de verplichte bepalingen 1.1.a, 1.1.b, 1.1.c en 1.1.d.bb en de facultatieve bepalingen 1.1.d.aa en 1.2 van de 7e EG-Richtlijn. De in punt 2 genoemde beperkingen van de mogelijkheid beheersende invloed uit te oefenen worden in de 7e EG-Richtlijn in de verplichte artikelen 13 en 14 genoemd.

In dit artikel werden verder twee situaties genoemd waarin sprake is van gemeenschappelijk beleid, namelijk de horizontale concernrelatie op basis van een samenwerkingsovereenkomst en de joint-venture. De horizontale concernrelatie wordt in de 7e EG-Richtlijn beschreven in de optionele bepalingen van art 12. De richtlijn maakt echter geen melding van de consolidatie van joint-ventures. Wel wordt in art. 32 aan de lidstaten de keuze gelaten proportionele consolidatie van joint-ventures toe te laten of voor te schrijven.

Vele onderdelen van het uniforme groepsbegrip zijn dus terug te vinden in de 7e EG-Richtlijn. De richtlijn kent echter bepalingen die facultatief door de lidstaten kunnen worden ingevoerd. Dit is niet het geval bij het in deze paper gedefinieerde groepsbegrip. Wij pleiten dan ook voor een invoering in de lidstaten van alle optionele bepalingen uit de 7e EG-Richtlijn. In dat geval, zo blijkt uit deze paper, bewijst de 7e EG-Richtlijn ook vanuit een theoretisch oogpunt een goede dienst aan de harmonisatie van de groepsjaarrekening. De geconsolideerde jaarrekening vormt echter slechts een

onderdeel van de groepsjaarrekening. Het zich beperken tot de geconsolideerde jaarrekening bergt het gevaar in zich dat groepsmaatschappijen vanwege de afwijkende aard van hun activiteiten of vanwege het feit dat op hen geen beheersende invloed kan worden uitgeoefend, ten onrechte buiten de groepsjaarrekening gehouden worden. Dit schaadt het inzicht in de groep als totaliteit. Het definiëren van een groepsbegrip moet dan ook los gezien worden van de vraag op welke wijze groepsmaatschappijen in de groepsjaarrekening worden opgenomen.

8. Slotbeschouwing

Er bestaat een groot aantal verschillende definities van het groepsbegrip, die onderling moeilijk vergelijkbaar zijn. Deze definities blijken echter alle opgebouwd te zijn uit één of meer van vier categorieën criteria, namelijk beheersingsmogelijkheid, beheersing, overige vormen van uniforme leiding en overige vormen van gemeenschappelijk beleid. Op deze wijze is structuur aangebracht in de diversiteit aan groepsbegrippen.

In dit artikel is geprobeerd vanuit een theoretisch oogpunt, namelijk op basis van de functies van de jaarrekening, een uniform groepsbegrip te definiëren en daarna te concretiseren. Dit is gedaan in de hoop een bijdrage te leveren aan de invulling van het groepsbegrip in de Nederlandse wet, mede in verband met de implementatie van de 7e EG-Richtlijn en als suggestie voor een volgende stap in de richting van de internationale harmonisatie van de groepsjaarrekening.

Uit deze paper blijkt dat onderscheid moet worden gemaakt tussen de verantwoordings- en informatiefunctie van de jaarrekening, die ieder een verschillend groepsbegrip als logische consequentie hebben. Dit betekent dat bijvoorbeeld de vraag of joint-ventures groepsmaatschappijen zijn niet alleen samenhangt met de definitie van het groepsbegrip, maar tevens met de visie op de functie van de jaarrekening.

Als uniforme definitie van het groepsbegrip wordt voorgesteld:

Een groep bestaat uit de rapporterende maatschappij plus alle maatschappijen waarop zij beheersende invloed kan uitoefenen en/of waarmee zij een gemeenschappelijk beleid voert. Maatschappijen die een vergaande vorm van samenwerking onderhouden (horizontale concernrelatie) dienen gezamenlijk een groepsjaarrekening op te stellen.

Er bestaan grote overeenkomsten tussen de bepalingen van de 7e EG-Richtlijn en het in dit artikel ontwikkelde groepsbegrip. Deze richtlijn levert dus ook vanuit een theoretisch oogpunt een goede bijdrage aan de harmonisatie van de externe verslaggeving van ondernemingen, mits de lidstaten bereid zijn ook de facultatieve bepalingen in hun wetten op te nemen. De richtlijn geeft echter slechts consolidatie-criteria. Bedacht moet worden dat de geconsolideerde jaarrekening slechts een onderdeel vormt van de groepsjaarrekening. Beperking tot de geconsolideerde jaarrekening bergt het gevaar in zich dat sommige groepsmaatschappijen ten onrechte buiten de groepsjaarrekening gehouden worden.

Noten

1 *Institut der Wirtschaftsprüfer; Sonderausschuss Neues Aktienrecht; Stellungnahme NA 2/1967; in: Die Wirtschaftsprüfung 1967 pag. 488 eu*

2 *Zie biju Albach, 1966 pag. 33 eu; Meier, 1966 pag. 570; Schulze-Osterloh, 1969 pag. 95; Adler, Düring, Schmaltz, 1968 band I pag. 893-903; band III pag. 48, 49; Schulze, 1968; Biener, 1972.*

3 *Zie biju CA par. 154; ARB-51 par. 1, 2 en 22.*

Literatuur

Accounting Standards Committee, *Statement of Standard Accounting Practice-14 'Group Accounts'*, London, 1978.

Adler, H., Düring, N., Schmaltz, K., *Rechnungslegung und Prüfung der Aktiengesellschaft Band I*, Stuttgart, 1968.

Idem, Band III.

Albach, H., *Die Organisation des Entscheidungsprozesses nach dem Aktiengesetz von 1965*, Neue Betriebswirtschaft, 1966.

American Institute of Certified Public Accountants, *Accounting Research Bulletin 51 'Consolidated Financial Statements'*, 1959.

Idem, *Objectives of Financial Statements*, New York, 1973.

Baxter, G. C., Spinney, J. C., A closer look at consolidated financial statement theory, *CA Magazine* jan. 1975 en feb. 1975.

Beckmann, H., Hoepen, M.A. van, *Deelnemingen en Groepsjaarrekening*, Eindhoven, 1984.

Biener, H., Einzelne Fragen zum Publizitätsgesetz, *die Wirtschaftsprüfung* nr. 4, 1972.

Burgert, R., Prae-advies voor de accountantsdag 1967, *De Accountant*, sept. 1967.

Burgert, R., Timmermans, C. W. A., *De jaarrekening nieuwe stijl*, 1984.

Busse von Colbe, W., 'Informationswert der Konzernbilanz' uit: Busse von Colbe/Sieben, *Betriebswirtschaftliche Information, Entscheidung und Kontrolle*, Wiesbaden, 1969.

Busse von Colbe, W., *Praxis der Konzernrechnungslegung*, Schm.Z.f.b.F. Kontaktstudium, 1978.

Busse von Colbe, W., Ordelheide, D., *Konzernabschlüsse*, Wiesbaden, 1969.

European Economic Community, 'Consolidated Accounts' 7th Directive on Company Law (83/349/EE), *Official Journal*, 18 July 1983.

Goudekot, A., 'De accountant en het jaarverslag', *Enige aspecten van het accountantsberoep*, Amsterdam, 1960.

Hardach, F. W. von, Die einheitliche Leitung von Konzernen, *Zeitschrift f.b.F.* 1961, pag. 713.

Hendriksen, E. S., *Accounting Theory*, 1982.

Hepworth, S. R., Reporting Foreign Operations, *Michigan Business Studies* vol. 12, nr. 5, 1956.

Hopt, K. J., *Groups of Companies in European Laws*, Berlin, 1982.

International Accounting Standards Committee, *International Accounting Standard - 3 'Consolidated Financial Statements'*, 1973.

Kropff, B., *Aktiengesetz 1965*, Düsseldorf, 1965.

MacKinnon, S. M., *Consolidated Accounts, The Seventh EEC Directive*, AMSA, 1983.

Meier, A., Einheitliche Leitung im Konzern aus betriebswirtschaftlicher Sicht, *Die Wirtschaftsprüfung*, nr. 20/21, 1966.

Niessen, H., Grundsatzfragen der 7. Richtlinie über den konsolidierten Abschluss, *Die Wirtschaftsprüfung* nr. 23/24, 1983.

Schöttler, U., *Die konsolidierte Rechnungslegung multinationaler Konzerne*, Frankfurt am Main, 1975.

Schulze, J., Einheitlicher Leitung von Konzernunternehmen durch mehrere Obergesellschaften und ihre Bedeutung für die Konzernrechnungslegung nach dem Aktiengesetz, *Die Wirtschaftsprüfung*, nr. 4, 1968.

Schulze-Osterloh, J., Die Einbeziehung von in Mehrheitsbesitz stehenden Unternehmen ohne einheitliche Leitung in den Konzernabschluss, *Die Wirtschaftsprüfung*, nr. 4, 1969.

Shaw, J. C., Criteria for consolidation, *Accounting and Business Research*, 1976.

Tas, L. G. van der, Het groepsbegrip in het kader van de harmonisatie van de externe verslaggeving, *CBO-rapport 85-01/Acc*, Bedrijfseconomisch Instituut, Erasmus Universiteit Rotterdam, 1985.

Wessel, P. A., De EG-Richtlijn voor de geconsolideerde verslaggeving, *De Accountant* nr. 2, 1983.